

מערכת סיני - מבחנו הראשון של צה"ל כצבא סדיר

אלוף (מיל') מאיר עמית*

כאותה תקופה חייבים היו הנוסעים מתל-אביב לבאר-שבע בלילה להתארגן בשיירות ביציאה מקריית-גת.

בעוד שפעולות הטרור הראשונות נעשו ביוזמתם של פליטים ערבים, שכרוח מאדמותיהם במהלך מלחמת העצמאות, הרי פעולות החבלה בשנים 1954-1955 אורגנו על-ידי המצרים. בעזרת נשק הטרור קיוו המצרים להחליש את ישראל מבלי להסתבך במלחמה כוללת. פעולות טרור היו גם מגבול ירדן, אך לא מפני שהירדנים רצו בכך, אלא משום שהם לא הצליחו להשתלט על המחבלים שיצאו מתחומם, ואשר הופעלו לא פעם על-ידי המצרים.

סוריה מנעה פעולות טרור משטחה - ממש כמו היום, ואילו הגבול הלבנוני היה שקט.

ישראל השיבה על פעולות הטרור בפעולות גמול שהלכו ונעשו יותר ויותר גדולות, עד כי קיבלו ממדים של מלחמות זוטא. פעולת הגמול האחרונה לפני מבצע קדש - פעולת קלקיליה - הסתיימה בהפעלת חיל-האוויר כדי לאפשר את הוצאת הכוחות מהשטח. בקלקיליה הופעלו גדודים שלמים, אולם פעולה זו לא הייתה יעילה במיוחד. ככלל, ככל שפעולות הגמול הפכו ליותר גדולות, כך הן נטו להיות פחות יעילות - ממש בהתאם לחוק התפוקה השולית הפוחתת. פעולות הגמול הקטנות, שנעשו בתחילה, היו היעילות מכולן.

הצטיידות והתחמשות של מדינות ערב אולם לא רק פעולות הטרור המחריפות הטרידו את מדינת ישראל. באותן שנים החלו מדינות ערב גם להדק את המצור הפוליטי על מדינת ישראל: החרם הערבי על ישראל הלך והתרחב, ותעלת סואץ ומפרץ אילת נסגרו בפני הספנות הישראלית. התפתחות חמורה עוד יותר הייתה החיזור הנמרץ של שתי המעצמות הגדולות אחרי מדינת ערב על רקע המלחמה הקרה. המערב - וארה"ב בראשו - רצה להקים את ברית בגדאד כמחסום בפני ההתפשטות הסובייטית והציע לחמש כל מדינה ערבית שתצטרף לברית זו. עיראק הייתה

הרקע

כאשר החלה מלחמת השחרור, היה צה"ל גוף בלתי ממוסד - כמעט פרטיזני. תוך כדי המלחמה - שהייתה הקשה במלחמות ישראל - התארגן והתגבש צה"ל ובסיומה הוא כבר היה לצבא סדיר. אולם ב-1949, לאחר שהסתיימו הקרבות, החלו השחרורים ההמוניים מהצבא, וצה"ל צריך היה לבנות את עצמו מחדש על בסיס שונה לחלוטין מזה שהיה קיים במהלך מלחמת העצמאות. הקונספציה שגובשה בשנים 1950-1951 - ואשר קיימת עד היום - היא של צבא מילואים, הנשען על גרעין קטן יחסית של צבא חובה וקבע. השנים 1950-1951 היו שקטות יחסית, וצה"ל יכול היה להקדיש את עצמו לארגון מחדש מבלי שנאלץ לעמוד במבחנים קשים.

משנת 1952 ואילך שוב הועמד הצבא במבחנים, ואלה הלכו והחריפו ככל שחלף הזמן. מדינות ערב התאוששו בהדרגה מן ההלם שפקד אותן לאחר מלחמת העצמאות והחלו לפגוע במדינת ישראל באמצעות פעולות טרור, שהלכו והחריפו. באותן שנים הייתה המדינה עסוקה בעיקר בקליטת גלי העלייה ההמוניים ובהעלאת ישובים חדשים על הקרקע, ולצבא הוקדש אחוז קטן מאוד ממעט המשאבים שהיו בנמצא.

עד מהרה התברר, כי רמתו הקרבית של צה"ל שלאחר מלחמת העצמאות היא ירודה ביותר, וכי אין בכוחו לתת תשובות הולמות לאתגרים ההולכים ומחמירים שהציבו בפניו מדינות ערב - בעיקר באמצעות פעולות טרור. כמעט כל פעולה קרבית של הצבא באותם ימים הסתיימה בכישלון, וכדי לתת תשובה לכשלונות אלה דוגמת הקרב בכפר פטמה, הקימו את יחידה 101. בשנים 1954-1955 הלך והחמיר מצבה הביטחוני של ישראל. ניכר היה, שלא זו בלבד שמדינות ערב אינן משלימות עם קיומה של מדינת ישראל, אלא שלהערכתן ניתן לעקור אותה מהשורש ולחסלה אחת ולתמיד. פעולות הטרור - בייחוד ממצרים, אך גם מירדן - הלכו והחריפו והפכו את החיים בתוך מדינת ישראל לבלתי נסבלים. זה נשמע אולי כבלתי ייאמן אך

בבואנו לנתח ולשפוט את מבצע קדש, חשוב שניכנס לאווירה של אותם ימים ולהלך המחשבה של מקבלי ההחלטות באותה תקופה. ניתוח מזווית ראייה זו עשוי למנוע שגיאות רבות, שהן מגת חלקו של כל מי שמנסה להבין אירוע היסטורי מסוים, על-ידי התבוננות בו דרך המשקפיים של התקופה שבה הוא חי. כך, למשל, נטען בזמן האחרון, שמבצע קדש היה למעשה "מלחמת ברירה". הצגתו של מבצע קדש כמלחמת ברירה היא שגיאה, המעידה על אי הבנת המציאות שקדמה למבצע או על כוונות פוליטיות מסוימות, שלא כאן המקום לנתח אותן.

כדי להבין את האווירה ששררה ב-1956, ערב מבצע קדש, יש לשוב כמה שנים אחורנית - למלחמת השחרור ולשנים הראשונות שלאחריה.

* ראש א"מ במערכת סיני.

המגעים איתם קוימו באמצעות מתווכים. עובדה זו הקשתה מאוד על התכנון המבצעי ואחר-כך בעת הפעולה עצמה. צה"ל נכנס למערכת סיני כשהוא עדיין בשלבי התארגנות. הוא לא נכנס למלחמה מאורגן ומוכן כמלחמת ששת הימים. אחת הסיבות לכך היא העובדה שמערכת סיני הייתה מלחמתו הראשונה של צה"ל. ושקונספציות רבות — כגון ההישענות על מערך המילואים — טרם הועמדו למבחן קודם לכן, ודברים רבים עדיין לא היו מגובשים באופן סופי. מעל לכול חשוב לזכור, שצה"ל עבר מהפכה של ממש, וכי הצבא שלחם במערכת סיני היה שונה לחלוטין מהצבא הפרטיזני שלחם במלחמת העצמאות.

אמנם לפני מערכת סיני היו שלושה תמרונים בהיקף רחב — תמ"א, תמ"ב ותמ"ג — שבהם הופעלו כוחות גדולים למדי, אולם במערכת סיני הועמד — זו הפעם הראשונה — כל הצבא

ונאסר עליו להפעיל את חיל-האוויר ואת חיל-השריון עד לתאריך מסוים. הגבלות אלה כבלו את ידיו של צה"ל בצורה מאוד משמעותית, ואני — כמי שהיה מופקד על תכנון המבצע — הייתי מודה לאלוהים, אילו ההגבלות האלה לא היו מוטלות עלינו. בלעדיהן היינו משיגים תוצאות הרבה יותר טובות. יתר על כן, הברית עם צרפת ועם בריטניה אילצה אותנו לסגת מסיני, ברגע ששתי מעצמות אלה נסוגו מאזור התעלה, שכן איש לא העלה על דעתו, שהמעצמות האירופיות יכנעו לדרישות האמריקנים והסובייטים, ואילו אנחנו נסרב להן. אפשר, שהיינו נסוגים בכל מקרה מסיני, אולם שיתוף הפעולה עם צרפת ועם בריטניה נטל מאיתנו את חופש הבחירה. אחרים קבעו את גורלנו. לבסוף יש להזכיר את הסרכול הרב שגרם שיתוף הפעולה בתחום התיאום. למשל, הבריטים סירבו לדבר איתנו ישירות, וכל

חוליה מרכזית בברית זו, והושקע מאמץ רב לצרף גם את ירדן. שליט מצרים, עבד א-נאצר, ראה בברית בגדאד מזימה של המערב להשתלט על עמדות שאיבד בעולם הערבי, ופנה לברה"מ כדי לרכוש ממנה נשק. כך נולדה עסקת הנשק המצרית-צ'כית של 1955.

ובעוד מדינות ערב מצטיידות בנשק מודרני רב, התקשתה ישראל להשיג את המינימום החיוני לבטחונה. כצה"ל ראו כדאגה רבה את זרימת הנשק הסובייטי המתקדם למצרים — וזאת משום שהמצרים אכסנו חלק ניכר ממנו בסיני. בעוד שרוב הכוחות המצריים היו עסוקים בסביבות תעלת סואץ, הרי במדבר סיני — הריק ברובו מכוחות צבא — החלו להיערם כמויות בלתי סבירות של נשק ושל תחמושת. לצה"ל היה ברור שנושק זה אינו מיועד למטרות הגנה, אלא למטרות תוקפניות.

אנחנו היינו מוטרדים מאוד מהכוונות התוקפניות של המצרים. ידענו, שצה"ל אינו מצטיין בהגנה. כל הזמן התאמנו למלחמת תנועה, להעברת המלחמה לשטח האויב, והנה מצאנו עצמנו לפתע מתחפרים. הוחל במבצע עצום לכיצור כל ישובי הנגב — ואף דוד בן-גוריון בא להשתתף בחפירת מחפרות באחד היישובים — אך ידענו שתפארתו של צה"ל לא תהיה בהגנה.

מערכת סיני לא הייתה מתרחשת ללא שיתוף הפעולה — "הקנוניה" — בין ישראל לבין צרפת ובריטניה. ישראל יצאה אמנם למלחמה כדי להשיג יעדים משלה ולא כדי לשרת את האינטרסים של שתי המעצמות האירופיות, אולם היא לא הייתה יוצאת למלחמה לבדה. בן-גוריון לא האמין, שצה"ל מסוגל לנצח לברו את המצרים במהירות ובלי לספוג אבדות כבדות. למשל, לפני המלחמה הוא דרש, שהצרפתים יציבו בלוד שתי טייסות להגנת תל-אביב. הוא חשש מפני פגיעות קשות באוכלוסיה האזרחית וביקש גיבוי אווירי נוסף לחיל-האוויר שלנו. כצה"ל לא התלהבו מדרישה זו, אם לנקוט לשון המעטה. ראו בה לא רק השפלה, אלא גם סיכון ביטחוני. אולם בן-גוריון עמד על כך, והטייסות הוצבו.

אולם הסיבה המרכזית לשיתוף הפעולה עם צרפת ועם בריטניה הייתה החשש העמוק של בן-גוריון מפני המעצמות הגדולות. הרצון לזכות בתמיכת המעצמות והחשש מפני כל התייצבות נגדן הנחו אותו כבר במלחמת העצמאות. מסיבה זו הורה לצה"ל לסגת מסיני בראשית 1949, מייד לאחר שהתקבלה הדרישה האנגלו-אמריקנית לעשות כן — בניגוד לדעתם של יגאל אלון ושל מפקדים נוספים.

שיתוף הפעולה עם הצרפתים ועם הבריטים הזיק לצה"ל מבחינה מבצעית. על צה"ל הוטלו מגבלות רבות: הוא נצטווה שלא להתקדם מעבר לקו, העובר במרחק של 10 ק"מ מתעלת סואץ,

במבחן, וזאת בנתוני אמת: תחת אש ובלחץ זמן. על אף השגיאות שנעשו בזמן המלחמה, הרי הקונספציה המרכזית של צה"ל — ההישענות על כוחות המילואים — עמדה במבחן. במלחמה לא נתגלו הבדלים משמעותיים בין רמת הלחימה של יחידות סדירות לבין רמת הלחימה של יחידות מילואים. גם בתוכניות שעשינו לפני המלחמה לא הברלנו בין סדיר למילואים ולא נמנענו מלהטיל משימות קשות במיוחד על יחידות מילואים. חטיבה 9 הייתה כולה חטיבת מילואים, והוטלה עליה אחת המשימות הקשות ביותר במבצע קדש. כך גם כאשר לחטיבה 35. אמנם את פריצת מערכי רפיח הטלנו על גולני, אולם האמת היא, כי לא הייתה לנו ברירה אלא לסמוך על יחידות המילואים, שכן הן היו רוב רובו של הצבא. רוב יחידות המילואים נכנסו לקרב בלי שהייתה להן שהות להתארגן — בניגוד למה שהיה ב-1967, כאשר ליחידות המילואים היו שלושה שבועות להתארגן ולהתאמן. למשל, חטיבה 37 הוטלה לקרב נגד המערך של אוס כתף מבלי שנכנסה בכלל לשטח כינוס. היא באה מאיזור ההתארגנות שלה ברמלה ודהרה הישר לחזית. מובן, שאין זה מצב רצוי. אנשי מילואים הגיעו למלחמה בלתי מוכנים, גם אם הם השתתפו שנה קודם לכן בתרגיל זה או אחר.

למרות הקשיים הרבים שהיו, הרי מבצע קדש התנהל בלי סטיות רבות מהתכנון המקורי. רוב הסטיות נבעו מקשיים לעמוד בלוח הזמנים. חטיבה 9 יצאה באיחור של יומיים ואחרי-כך הייתה ההתקדמות שלה איטית מהרגיל. שארם א-שייח' נלחצה שלא לפי התכנון המקורי גם על-ידי כוח צנחנים שנע מאטור במקביל למסעה של חטיבה 9. אך סטייה זו נבעה משיקולים פוליטיים: התעורר חשש, שהמלחמה תסתיים לפני שניתן יהיה להשלים את כיבושה של שארם א-שייח'. סטייה נוספת מהתכנון המקורי הייתה הכנסתו המוקדמת מדי של השריון.

מבצע קדש היה מלחמתו של השריון, ובמהלכו נולד חיל-השריון. לא הייתה זו מלחמתו של חיל-האוויר, שכן מסיבות פוליטיות לא התאפשר לו לעשות את מה שהוא עשה ב-1967. חיל-האוויר עשה במבצע קדש עבודה יוצאת מן הכלל בסיוע לכוחות היבשה, אך למעשה הוא לא הגיע להתמודדות עם חיל-האוויר המצרי.

לפני מבצע קדש התנהל בצה"ל ויכוח גדול, אם להעדיף עוצמת שריון או מהירות ואש. מבצע קדש הכריע לטובת מהירות התנועה והאש. זו הייתה בעיקרה מלחמת תנועה, שבה ברצונו איגופים עמוקים מאוד. מאחר שהיו במלחמה זו מעט קרבות שריון בשריון, והצבא המצרי התמוטט בעיקר על-ידי התנועה המהירה בעומק שטחו, הרי גורם הניידות התגלה כחשוב יותר מגורם השריון. מובן, ששגה מי שהסיק ממלחמה

זו מסקנות לגבי מלחמות העתיד, שכן שום מלחמה אינה מתנהלת כקודמתה.

תוצאות מערכת סיני ומסקנותיה

11 שנות השקט, שמהן נהנתה מדינת ישראל בעקבות מבצע קדש, הן הישגו החשוב ביותר של מבצע זה. 11 שנים אלה היו דרושות למדינה כאוויר לנשימה. בשנים שלפני המבצע הגיעו לישראל גלי עלייה אדירים, ומאות אלפי העולים נזרקו — פשוטו כמשמעו — אל מקומות ישוב חדשים. את החברה החדשה שנוצרה צריך היה לגבש, ומשימה זאת לא הייתה ניתנת לביצוע כלי השקט שהושג. אמנם הטרור כשלעצמו מעולם לא יכול היה להכריע את מדינת ישראל, אולם השילוב של טרור רצחני יחד עם בעיות חברה חמורות, שנבעו מקליטת המוני העולים, היה בו כדי לערער את יציבותה של המדינה. הישג חשוב נוסף של מבצע קדש היה הסרת המצור הימי מעל אילת. עד 1956 הייתה אילת קצהו של כביש ארוך, שאין לו מוצא. בעקבות המבצע החלה באילת תנופת פיתוח גדולה, שגררה את פיתוחו של כל הנגב. מבצע קדש גם שיפר מאוד את מעמדה הבינלאומי של ישראל. בעקבותיו חל שיפור גדול ביחסינו עם מדינות העולם השלישי ככלל ועם מדינות אפריקה בפרט. גם במדינות המערב עלתה קרנה של ישראל.

לבסוף, מבצע קדש ניפץ את אמונתם הבלתי מעוררת של הערכים, שמלחמת העצמאות הייתה "תאונה", שאותה ניתן יהיה "לתקן" ללא קושי רב. תדמיתה של ישראל כעובדה מוגמרת, שאי-אפשר לבטלה, החזיקה מעמד לפחות 11 שנים — עד הימים של ערב מלחמת ששת הימים. לאחר מלחמת ששת הימים נטו רבים לזלול בתוצאותיו של מבצע קדש, שכן מבצע זה הותיר את ישראל ללא הישגים טריטוריאליים כלשהם, בעוד שלאחר מלחמת ששת הימים נשאר צה"ל בכל השטחים שכבש. גישה זו ממעיטה מחשיבותה העצומה של תקופת השקט שהעניק מבצע קדש לעם ישראל. שקט זה נוצל לחיזוקה של המדינה בתחומי הכלכלה, הביטחון, החברה והפוליטיקה — וחשיבותו אינה נופלת מזו של השטחים כקלף מיקוח לשלום.

נקודה נוספת שיש לזכור היא שלמבצע קדש היו פחות תוצאות שליליות מאשר למלחמת ששת הימים: ההתנשאות המגלומנית של "אנחנו ואפסנו עוד", וההישענות על עבודה ערבית, שהרסה והורסת כל תלקה טובה בחברה הישראלית.

התוצאה השלילית הבולטת ביותר של מבצע קדש הייתה המשקע המר שהוא יצר אצל הערכים — בעיקר בשל "הקנוניה" עם שתי המעצמות האימפריאליסטיות הוותיקות — בריטניה וצרפת. אולם אפילו בתחום זה גרם מבצע קדש לפחות

נזקים מאשר מלחמת ששת הימים — אולי משום שישראל אולצה לסגת במהירות רבה מכל השטחים שכבשה.

לאחר מלחמת לבנון הושמעה טענה, שגם בן-גוריון לא שיתף את ממשלתו בהחלטה על היציאה למבצע קדש. טענה זו אינה נכונה. כשבת, 27 באוקטובר, הוא החליט סופית על המבצע וכבר ב-28 באוקטובר הוא הביא את החלטתו בפני הממשלה. באותה ישיבת ממשלה הוא לא רק תיאר את הרקע להחלטתו ואת המהלכים הצפויים, אלא גם התנבא כאשר לתוצאותיו של המבצע. הוא אמר, כי הוא צופה לחץ אמריקני לנסיגת צה"ל מסיני, אך הבהיר, שהמטרה העיקרית אינה להחזיק בשטחים, אלא להסיר את המצור מאילת. כמו כן הוא אמר, שרצועת עזה היא מטרה מביכה — הוא השתמש במלה האנגלית embarrassing — ואילו היה מאמין בניסים, היה רוצה שהארמה תבלע את הרצועה. לאחר שהממשלה אישרה את היציאה למלחמה כהתנגדותם של שרי מפ"ם, הלך בן-גוריון לנשיא ודיווח לו על ההחלטה שהתקבלה. לאחר מכן הוא זימן אליו את נציגי האופוזיציה ועידכן גם אותם. לפיכך אי-אפשר לומר, שבן-גוריון העמיד את הממשלה בפני עובדות מוגמרות.

הנחיות המלחמה של בן-גוריון

ממפקדי צה"ל דרש בן-גוריון כי יקפידו בעת תכנון המהלכים על חמשת העקרונות הבאים:

1. הצורך לפעול עמוק בתוך שטח האויב.
  2. לשוות לפעולה אופי של תקרית מקומית.
  3. להפריד בין הסקטור הצבאי לבין הסקטור האזרחי.
  4. להימנע מאבדות ככל האפשר.
  5. לסיים את המבצע מהר ככל האפשר.
- הדרישה לפעול בעומק שטחו של האויב נבעה משיקולים צבאיים — ליישם את העקרונות של הגישה העקיפה.
- הרצון לשוות לפעולה אופי של תקרית מקומית נבע משיקולים פוליטיים מובנים.
- הרצון להפריד בין הסקטור הצבאי לבין הסקטור האזרחי — דהיינו להימנע מפגיעה באזרחים — והדרישה להימנע ככל האפשר מאבדות, נבעו מהשקפת עולמו של בן-גוריון, ואנו השתדלנו מאוד להתחשב בדרישותיו אלה. בכל רחבי סיני לא התקשינו לפעול לפי עקרונות אלה, בגלל מיעוט האוכלוסין. את רצועת עזה, המאוכלסת בצפיפות, לא כבשנו בהתקפת מצח, אלא מדרום לצפון, לאחר שכל סיני נכבש, והמוראל בה היה ירוד ביותר. מבחינת האבדות הייתה מערכת סיני המלחמה הפחות יקרה של ישראל: נהרגו בה כ-280 חיילים.